

Prispevek k etiologiji disocialnih osebnosti

Dr. Miloš Kobal, docent medicinske fakultete v Ljubljani

Za avtorja je etiologija delinkventnosti, v primerjavi z nekaterimi, zlasti anglo-ameriškimi strokovnjaki, ki usmerjajo vso pozornost v njen tretman, osrednji problem.²

V sklopu razmišljanj in prizadevanj za razjasnitev te etiologije se zdi uspešno raziskovanje delinkventnega ravnanja psihotičnih na eni, predvsem pa deviiranih oseb na drugi strani. Deviirane osebnosti, kot v zadnjem času poimenujemo tisto skupino duševno abnormnih oseb, ki so jih v preteklosti in jih marsikje še sedaj označujejo s »psihopatičnimi osebnostmi«, utegnejo odpreti eno izmed poti do razumevanja človekovih stanj in ravnanj, označenih kot družbi nevarna ali kazniva dejanja.

Pri tem moramo že takoj na začetku poudariti, da nam določene zakonitosti v omejenem pogledu lahko dajo le nekatere skupine deviiranih osebnosti. Prerado se namreč, tako v laičnih kot medicinskih krogih, med »psihopate« uvršča marsikaj, kar je potrebno podrobneje razmejiti, tako zaradi različnosti v psihogenezi kot tudi zaradi posebnosti v tistem vedenju, ki utegne biti za družbo moteče.

Preveč enotno izhodišče je v bistvu poenostavljeno pojmovanje deviiranih osebnosti. Seveda takšno izhodišče ni samo značilnost klasične nemške psihiatrije, ki je pojem psihopatičnih osebnosti ustvarila in tudi sistematično izpopolnila. Če namreč ne upoštevamo Prichardove »moral insanity« (1835), s katero je označil moralno brezčutnost nekaterih osebnosti, je izšlo prvo pomembno delo o tem problemu iz peresa nemškega psihiatra J. L. A. Kocha (1891) (1). Temu delu in še nekaterim je pridružil Kurt Schneider (2) svojo monografijo (1923) in v njej postavil svoj znameniti aforizem z dolgoletnim odmevom v vrednotenju značilnosti psihopatov:

»Psihopatične osebnosti so tiste abnormne osebnosti, ki zaradi svoje abnormnosti trpe same ali pa trpi zaradi njih družba.«

¹ Razprava je preliminarno poročilo o nekaterih ugotovitvah, do katerih je prišel avtor ob proučevanju skupine 50 disocialnih osebnosti. Proučevanje je vključeno v tezo »Reintegracija vedenja in rigidnost motenih osebnosti« za doseg doktorata znanosti.

² Takšen avtorjev odnos do problema temelji v njegovi osebnosti in v značilnostih našega socio-kulturnega kroga. Ta je podoben srednjeevropskemu, kjer gojijo filozofijo in teorijo, medtem ko so Angloamerikanci pragmatični realisti in jih bolj zanima, kako obravnavati moteno osebnost, kot to, zakaj je postala motena.

K. Schneider je zarisal deset slik psihopatičnih osebnosti, ne da bi bilo mogoče zaslediti v njegovih prizadevanjih izrazitejšo potrebo po notranjem diferenciranju. Podobno so ravnali njegovi sodobniki v nemški psihiatriji in tudi dandanes nekateri psihiatri, vključno s predstavniki sovjetske psihiatrije (Popov in Kerbikov) (3), podajajo klinične slike teh abnormnih osebnosti, kot bi izvirale iz istih ali vsaj podobnih etioloških in psihogenetskih virov. Tej enovitosti v klasifikaciji deviiranih osebnosti nasprotujemo prav iz etioloških in psihogenetskih razlogov, čeprav si ne domišljamo, da smo zmožni obstoječe klasifikacije zamenjati z boljšo, sprejemljivo brez ugovorov za vse.

V tem stališču nikakor nismo osamljeni. Najprej je potrebno poudariti uradno stališče ameriške psihiatrije, ki razvršča deviirane osebnosti najmanj v dve veliki skupini. Takšno stališče ni tuje nekaterim strokovnjakom na evropskem Zahodu, pa tudi na Vzhodu bi našli kakšnega posameznika (Galabov) (4), ki se zavzema za jasnejšo razporeditev »psihopatič«.

Podobno bi v tej razpravi v prvo izmed omenjenih dveh skupin razvrstili tiste deviirane osebnosti (izjemoma tudi sicer integrirane osebnosti, vendar s posameznimi, specifičnimi deviacijami), katerim bi odgovarjalo — kot popolnoma razvita podoba — endogeno psihotično stanje, pa tudi določeno nevrotično reagiranje. Za takšne deviirane osebnosti naj bi veljalo, da je njihovo vedenje nepopolna podoba pravih endogenih psihoz (shizofrenije in ciklofrenije). Genetska in biokemična preučevanja (Arnold) (5) kažejo na tesnejšo zvezo teh deviiranih osebnosti z navedenima psihozama. Nema lokrat nam klinične izkušnje povedo, da nekatere osebnosti te skupine manifestirajo — v obdobjih osebnostne dekompenzacije — daljše ali krajše shiziformne oziroma cikloformne psihotične reakcije. Smiselno veljajo enake ugotovitve za deviirane osebnosti, ki so v svojem ravnanju že okostenela podoba konverzivne ter anankastične neuroze.

Druga skupina je, spričo bolj ali manj izrazite antisocialnosti, vredna neposredne pozornosti kriminologov. Za ljudi te skupine je po našem mnenju značilno, da ne najdemo ustrezne zveze med njihovim vedenjem in endogenimi psihozami (ter nekaterimi nevrozami), ki se le izjemoma pokažejo v psihotični obliki. Psihoze takšnih osebnosti so tako po obliki kot po vsebini seveda psihoreaktivne. Njihovo bistvo ni primerljivo s endogenimi psihozami, četudi se na osnovno jedro lahko veže tudi ta ali drugi element endogene pato-

logije. Podobno ni mogoče deviiranega vedenja teh osebnosti neposredno primerjati z značajskimi spremembami pri epileptikih, četudi se obrobno da najti sorodnost tega ali onega deviiranega vedenjskega radikala z onim pri spremenjeni epileptični osebnosti.

Deviirane osebnosti druge vrste se torej lahko močno dekompenzirajo, predvsem v območju zavesti, vse do popolne alienacije, vendar se to primeri v izjemnih okoliščinah in zaradi izjemnih pritiskov, ki so navadno povezani z družbenim reagiranjem zoper njihovo vedenje. Drugače pa nosijo osebnostno podobo, ki je v svojem jedru lastna le njim samim in ima specifično etiologijo ter psihogenezo. Z določeno previdnostjo bi v to skupino deviiranih osebnosti lahko uvrstili tiste iz drugega dela Schneiderjevega aforizma. Pri tem se takoj zavemo, da gre le za poudarek na drugem delu, kajti tudi družbeno moteče osebe trpe, v okviru svoje dinamike, zaradi svojih značajskih posebnosti.

V ameriški psihiatriji bi za opisovano skupino našli naziv »sociopati«. Nazivu in njegovi uporabnosti skoraj ni mogoče ugovarjati. Zaradi določenih posebnosti, ki jih odkrivamo prav v zvezi z etiologijo deviiranih osebnosti te vrste, pa smo se v tej razpravi raje odločili za naziv »disocialne osebnosti«. Možnost, da bi z našim nazivom dovolj ostro in diferencirano razločevali različne načine človekovega vedenja, je seveda vabljiva. Saj obstaja vsaj kvantitativna razlika med disocialno reakcijo in vedenjem, ki utegne biti zgolj enkratno ali občasno ali s poudarjeno tendenco, da bo skoraj ali popolnoma izginilo. Disocialna osebnost pa je tista, pri kateri je takšen način zadržanja dolgotrajna oblika vedenja s številnimi posledicami za okolje ter samo osebnost. Disocialna osebnost je namreč tista, ki je doživela sama, z njo vred pa tudi okolje, hude pretrese v medsebojnih stikih ter v njihovem nadaljnjem oblikovanju in razreševanju.

Če se opremo na vodilne fenomene v vedenju disocialnih osebnosti, nam dopuščajo takole klasifikacijo:

1. pretirano razdražljive, na čase eksplozivne,
2. nemirne in nestanovitne,
3. osebnosti s psevdološkimi tendencami,
4. osebnosti, ki manipulirajo s predmeti, drugimi osebami ali nasploh z okoljem in njegovimi situacijami:
 - a) osebnosti s kompulzivnim požiranjem tujkov, samopoškodbami in poskusi samomorov,
 - b) osebnosti s seksualnimi deviacijami,
 - c) osebnosti z različnimi manijami,
 - d) alkoholomani.

Pri tej klasifikaciji poudarjamo tako njeno provizoričnost ter nepopolnost kot tudi dopu-

ščamo medsebojne zveze različnih vedenjskih manifestacij, pa tudi to, da našete oblike disocialnega vedenja brez ostrih meja prehajajo druga v drugo. Sploh pa je klasifikacija bolj opozorilo o možnih posebnostih vedenja. Prepričani smo namreč o skupnem psihogenetskem izvoru vseh naštetih zunanjih manifestacij dolgotrajnih in stalnih disocialnih za- držanj.

V proučevanju disocialnih osebnosti se bomo namenoma izognili tistim možnostim, ko je disocialno vedenje tesneje povezano z grobo organsko patologijo možganov: gre za primere disocialnega vedenja bolj ali manj neposredno po infekcijah in hujših poškodbah možganov. Menimo pa, da ni načelne razlike med psihogenetskim razvojem disocialnega vedenja in njegovimi nenadnimi manifestacijami zaradi infekcije ali poškodbe, ker omenjena etiološka dejavnika včasih zgolj sprožita latentno pripravljeno za disocialnost.

Ostanimo pri etiologiji disocialnosti, ki nastaja postopoma, v dolgotrajnejši življenjski zgodovini posameznika in skupine deviiranih osebnosti takšne vrste.

Dednostna komponenta je pomembna za oblikovanje deviiranih osebnosti tako prve kot druge skupine. Tega splošnega prepričanja niso nekateri sovjetski avtorji — vendar predvsem za disocialne osebnosti, ker menijo, da večidel le činitelji okolja iztirijo njihov značaj.

Če priznavamo, da so genetski razlogi za oblikovanje nastajajoče disocialne osebnosti pomembni, pa s tem še nič ne povemo, kakšna je njihova dejanska teža, še manj, kako se morebitni dejavniki te vrste vgrajujejo v nastajajočo osebnost. Odkritje kariotipa XYY pri moških in menda z njim neposredneje povezanega antisocialnega vedenja je spodbudilo spet k razmišljanju o zvezah med dednostjo in delinkvenco. Nekateri so opozorili na genialnost Lombrossa, ki je govoril o rojenem zločincu, drugi pa so kromosomsko osnovo za človekovo antisocialnost sprejeli kritično in previdno (6).

Pri tem naj poudarimo zlasti dvoje. Četudi bi se izkazalo, da je abnormni kariotip XYY nosilec določenih oblikovanj v živčnih zvezah moške disocialne osebnosti, bi bilo še vedno nepojasnjeno, po kakšnih vmesnih poteh se abnormno vedenje sploh oblikuje. Med oplojeno celico in konkretnim ravnanjem zija namreč tolikšen prepad, da ga niti najdrznejša misel v tem trenutku ne more zlahka preleteti.

Drugič pa so odkrili omenjeno kromosomsko anomalijo zgolj pri nekaterih osebnostih, med katerimi jih je nekaj po svojem vedenju res disocialnih, toda disocialnih osebnosti je

precej več, kot pa se da ugotoviti takšnih in drugih anomalij. V najnovjšem času navajajo odkritja, da najdemo kariotip XYY tudi pri osebah, ki jih zanesljivo ni mogoče označiti za antisocialne. Vsekakor bomo v prihodnosti morali razložiti, kateri genetski dejavniki nastopajo tudi pri oblikovanju disocialne osebnosti. Verjetno se bo izkazalo, da je takšnih faktorjev več in da mehanizem prenašanja dednostnih lastnosti ni brez povezav, ki jih ima konkretna osebnost ob doživljanju okolja in vživljanju vanj. Domnevo o nekaterih mehanizmih te vrste bi želeli podrobneje razložiti.

V prazni prostor med oplojeno celico in tistim ravnanjem, ki je za družbo moteče, moramo vgraditi nekatere bistvene človekove značilnosti. Prva je na vrsti človekova konstitucija. Ta nam po Kretschmerjevi (7) definiciji pomeni sistem tistih lastnosti, ki že obstajajo ob človekovem rojstvu. Za disocialne osebnosti ne poznamo glede konstitucije ničesar absolutnega, lahko pa domnevamo vsaj nakazane odklone. Vendar je sploh vprašanje, ali morajo obstajati pri disocialnih osebnostih kakšne konstitucionalne aberacije. Če so, bi lahko bile prej kvantitativne narave kot kvalitativne. Pomembno pa je, da je večina disocialnih osebnosti ekstravertiranih, če niso vse in to je po mnenju mnogih (Eysenck) (8) tipična konstitucionalna lastnost.

Dednostni in konstitucionalni faktorji — pri naših osebnostih predvsem ekstravertiranost — so pomembni, ko se v človekovem zametku in njegovih možganih ustvarjajo tiste osnove za zveze med možganskimi celicami, ki bodo v konkretnem življenju utirjale osnovno ravnanje konkretnega človeka. Te osnovne zveze v možganih, ki so verjetno v svojem zametku docela neodvisne od vplivov okolja, bomo imenovali predstrukture.

Še vedno smo v območju domnev, ko želimo podrobneje opredeliti in razčleniti predstrukture, ali ko celo želimo nakazati njihovo funkcijsko področje. V psihološkem jeziku se je pojmu predstrukture približal že C. G. Jung z arhetipi kot osnovnimi vzorci človekovega vedenja. Vendar je psihološki jezik še prehudo odmaknjen resničnemu dogajanju, zato se opiramo na fiziološki eksperiment in na proučevanje instinktivnega vedenja pri živalih in človeku.

V fiziološkem okviru potrjujejo naše stališče glede predstruktur zlasti eksperimenti A. N. Popova (9). Ta je pokazal, da pri živalih z odstranjenimi možgansko skorjo nastajajo sicer zapleteni kompleksni vedenja, ki pa niso odvisni od ustreznih dražljajev iz okolja, marveč izhajajo iz nevrofiziološke organizacije preostalega centralnega živčevja živali.

Popov je nevrofiziološko organizacijo te vrste imenoval »dominante«. V bistvu ne bi bilo posebne razlike med dominantami in predstrukturami. Za dominante je značilno, da postanejo trdnejši vzorec za vedenje šele takrat, kadar se vežejo z doživljanjem v konkretnem okolju. Šele takrat nastane specifična zveza med njimi in dražljaji in iz te zveze izvirajoče instinktivno vedenje.

Tudi osnove za človekovo vedenje so verjetno spletene iz številnih, četudi natančneje malo znanih predstruktur, ki stopajo v tesnejše zveze z okoljem. Tisto, kar zanesljivo registriramo kot konkretno vedenje, je najbrž ravnovesje, morda kompromis v medsebojnem vplivanju notranjega in zunanjega okolja. Prav zato se primeri, da lahko različne, često nasprotno si značilnosti zunanjega okolja, v interakciji z notranjim zgrade enak zunanji način vedenja. Mogoče je seveda tudi nasprotno, da enake in podobne okoliščine porode več in celo popolnoma različnih načinov vedenja.

Za vsako očitno in prikrito deviacijo vedenja lahko iščemo v ozadju interakcijo okolja z odgovarjajočo predstrukturno. Ta se je oblikovala po genetskih in konstitucionalnih mehanizmih ter nosi sebi odgovarjajočo kemično ter fiziološko podobo. O vsem tem vemo zelo malo. Vendar lahko domnevo dopolnimo najprej z ugotovitvijo, da obstajajo predstrukture s silno intenzivnostjo, ki stoje v ozadju te ali one deviacije in zato v interakciji z zunanjim okoljem kratko in malo podredijo konkretno vedenje sebi lastnim značilnostim. To domnevo bi morda lahko raziskali pri prvi skupini deviriranih osebnosti, zlasti pri shizoidih in cikloidih.

Pri disocialnih osebnostih pa se bolj nagibamo k prepričanju, da je intenzivnost predstruktur, pomembnih za te vrste deviacij, marsikdaj vsaj relativno šibka. Šele številne obremenitve, na sorazmerno dolgi življenjski poti, postopoma ustvarijo možnosti za očitnejše uveljavljanje tistega, kar je v strukturi vedenja prvobitnejše. Le pri manjši skupini disocialnih posameznikov so namreč trdnejše oblike disocialnosti vidne sorazmerno zgodaj, torej v prvem obdobju socializacije ali ob njegovem koncu, med tretjim in sedmim letom starosti (primarna disocialnost). Precejšen del disocialnih osebnosti pa se oblikuje šele pozneje, zlasti v sekundarnem obdobju socializacije, med enajstim in sedemnajstim letom starosti (sekundarna disocialnost). V proučevanem gradivu je precejšnje število tistih, ki so postali menifestno disocialni šele takrat, ko so stopili v samostojno življenje (terciarna disocialnost). Takšno postopno nastajanje očitnejših oblik disocialnosti zahteva

obstoj predstrukture oziroma predstruktur iste vrste.

Če lahko določimo tej predstrukturi njeno domnevno vsebino in pri tem uporabimo kot edino obstoječo simboliko človekovo govorico, bi bila ta predstruktura — »predstruktura latentnega, a trajno naravnane nekonformizma«. Verjetno ima takšna predstruktura svoje dinamično ravnotežje v predstrukturi latentnega, a trajno naravnane podrejanja, če sploh ne gre za isti objektivni mehanizem, povezan v obe nasprotji z recipročno inhibicijo.³ Izmikanje, nepodrejanje ali enostaven umik socializaciji, v katerem koli obdobju človekovega oblikovanja, bi bila najbolj splošna in tudi najosnovnejša značilnost manifestnega disocialnega vedenja. V območju podzavestnega, objektivnega dogajanja pa bi pri disocialnih osebnostih našli prav nasprotno usmerjene silnice podrejanja tudi krutim in trdim zahtevam neposrednih družbenih avtoritet (npr. očeta), ki zaradi grozljive neizprososti teh silnic sploh ne smejo in ne morejo zaživeti v polni svetlobi njihove zavesti.

Ne vemo prav nič zanesljivega, kam bi vgradili predstrukture v funkcionalno anatomijo človekovih možganov. Ker pa so fiziologi zbrali pomembno število opazovanj o vedenju živali, ki ga je mogoče izzvati z draženjem posameznih področij hipotalamusa [W. R. Hess (10)], podobna opazovanja pa obstajajo tudi pri ljudeh z vnesenimi elektrodami (Behrterjeva) (11), po manifestnem in larviranem encefalitisu [Vujič (12), di Tulio (13)], pa še po možganskih poškodbah in v razvoju epileptične bolezni, domnevamo, da je mogoče osredotočiti predstrukture predvsem v hipotalamus. Seveda je komaj verjetno, da bi vse za človekovo vedenje pomembne strukture locirali le-tu. Mogoče jih je iskati v okvirih širšega preoptično — septalno — hipotalamičnega sistema (14).

Z nastajajočo osebnostjo smo tako šele pri njenem začetku. Proces človekove socializacije poteka prek zapletenih, pri marsikom tudi neuspešno končanih stopenj razvoja. Razvojne stopnje so nam vsaj v osnutkih kar dobro znane, čeprav moramo uporabljati govorjeno simboliko odrasle osebe, da bi lahko opredelili dogajanje v otroku, dogajanje, ki v razvoju poteka brez subjektivne registracije ali pa ob njej, toda po svoji notranji zakonitosti.

V neposrednem dotekanju impulzov iz predstruktur in v njihovi interakciji z okoljem se namreč oblikujejo tisti prvobitni motivi, ki odgovarjajo trenutnim in sprotnim

³ Recipročna inhibicija nastaja v določenem področju centralnega živčevja takrat, kadar je kako drugo področje vzburljeno (ekscitirano).

potrebam razvijajočega se človeka. Večina osnovnih motivov doživi temeljite korekture. Motivi te vrste namreč neprenehno zadevajo ob zunanje ovire socialnega okolja in ob tista že v zgodnjem obdobju obstoječa čustvena dogajanja, ki jih otrokova osebnost oblikuje ob vsakem pomembnejšem življenjskem trenutku. Ob tem se prvobitni motivi najprej odklonijo od svoje premočrtne poti⁴ k cilju, ki je v realizaciji potrebe. Če je objektivno obstoječa potreba v tako hudem nasprotju z okoljem in normami, že vsrkanimi v otroka, se osnovni motiv zavre, odrine, potisne iz območja takojšnjega pa tudi prihodnjega subjektivnega doživljanja. Namenoma smo navedli različno izrazje za dogajanje, ki ga želimo podrobneje opredeliti, da bi lahko pokazali, kako simbolične so za zdaj naše predstave o resničnem dogajanju v otroku.

V tem bi bilo tudi osrednje spoznanje o vzrokih za disocialno vedenje: ko stopa človeški organizem z opredeljenimi predstrukturami (te so rezultat neznanih genetskih osnov in konstitucionalne karakteristike v smislu ekstravertiranosti) v proces socializacije, se predstrukture filtrirajo prek bolj ali manj tipičnih faz zgodnjega, pubertetnega in poznejšega razvoja osebnosti.

Proces človekove socializacije — poudarek je zlasti na disocialnih osebnostih — ni popoln. Interakcija predstruktur s konkretnim okoljem nujno ustvarja tudi takšne živčne zveze, ki so že same po sebi nepopolne (nepolni, nedozoreli motivi), ali pa ostanejo nepopolne, ker se odklonijo od poti, ki vodi k realizaciji potreb. Realizacije potreb bi bile namreč v prehudem nasprotju z zahtevami okolja. Tako nastaja v človekovi nevrofiziološki organizaciji nekakšno »odpadno gradivo«, ki bo ali pa ne bo funkcionalno pomembno za sprotne in prihodnje kontakte človekove osebnosti s svetom in s samo seboj. Verjetno je takšnih nevarnosti več, kadar se človekov organizem in okolje znajdeti v hujših medsebojnih trenjih. Verjetno je pomembno, če je takšno »odpadno gradivo« intenzivnejše po kvaliteti ali če zajema kvantitativno pomembnejši del osebnosti. Takšno gradivo bolj prodira v konkretno ravnanje posameznika. Prav takšna možnost pa se nakazuje pri disocialnih osebnostih. Iz anamnez sicer posnamemo, da je naletela nastajajoča osebnost na pomembne težave v marsikaterem formativnem obdobju. Vendar se pomembnejša prizadetost kaže v tistem obdobju, ko se oblikuje — pozitivna in negativna —

⁴ Predstavo o »odklonu od premočrtne poti« smo dobili v fiziki (npr. odklon gibljivega tokovodnika v magnetnem polju ali odklon elektronskega snopa v katodni cevi).

človekova agresivnost.⁵ Če hočemo razumeti prizadetost bodoče disocialne osebnosti v agresivnostnem razvojnem obdobju, moramo uporabiti nekatera sicer simbolična, vendar za razumevanje pomembna in podrobnejša razlikovanja.

Opazovanja ne potrjujejo domneve, da bi bila prizadetost v tem formativnem obdobju tolikšna, da bi prek zavrtje agresivnosti vodila k dezorganizaciji in s tem k nujni reintegraciji celotne osebnosti v smer, ki se bo pokazala kot disocialna. Morda je agresivnostna zavrtost, kljub nasprotnemu mnenju A. M. Dürrsenove (15), le izjemna možnost in poseben problem v okviru disocialnega vedenja.

Menimo, da je prizadetost v agresivnostnem formativnem obdobju mogoče označiti predvsem kot odklon od premočrtne poti motiva te vrste k cilju. Vzroki za odklon so seveda v bistvu isti kot za nastanek zavrtosti. Opazovanja govore za to, da ovira otroka presilna avtoriteta odrasle osebe, ki jo v našem socio-kulturnem krogu predstavlja večinomoma oče. Seveda ne gre samo za pozitivno očetovo vedenje. Anamneze govorijo še bolj za pomembnost tistega negativnega vedenja, ki ga predstavlja pri nas npr. zaradi alkoholi-ziranosti brutalni in neudržen oče. V podobnem smislu ocenjujemo tudi pomen oseb v otrokovem širšem socializacijskem okolju, zlasti takrat, kadar otrok nima očeta, ali pa je brez staršev. Doslej smo bolj poudarjali čustveno pomanjkanje, ki naj bi izviralo iz tega dejstva. Vendar nas podrobnejša opazovanja utrjujejo v prepričanju, da so ti dejavniki še bolj negativno aktivni in zato tudi nevarnejši. Saj samo ogrožajo otroke, brez večje ali manjše čustvene primesi, kot jo lahko pričakujemo vsaj občasno pri še tako negativnem, a resnično obstoječem očetu. Izjemoma bi lahko odklon povzročilo tudi otrokovo nenadno in zanj grozljivo srečanje s tako hudo in nerazumljivo avtoriteto, kakršno pomeni zanj npr. zdravnik z vsemi svojimi zdravilnimi tehnikami, posebno, če je zaradi narave otrokove boleznj potreben resnejši medicinski poseg ali daljša hospitalizacija prav v tem kritičnem obdobju otrokove rasti.

⁵ Psihosocialni razvoj otroka je mogoče prikazati z različnimi, na opazovanju in eksperimentih utemeljenimi shemami.

Klinična psihiatrija v Ljubljani se v tem pogledu dokaj sistematično orientira po avtorju neanalitične teorije nevroz. H. Schultz-Henckju. Razvojno kategorijo nekako od 3. do 4. ali celo 5. leta starosti je Schultz-Hencke opredelil kot agresivnostno. »Gre za težnje k aktivnosti in ekspanzivnemu uveljavljanju. Razvojno izhajajo iz potrebe po motoričnem udejstvovanju... Ta aktivnost in ekspanzivnost sama po sebi ni destruktivna in razdiralna, čeprav ima izraz agresivnost lahko tudi ta pomenski odtенок.« (L. Bregant, Nauk o nevrozah, Medicinski Razgledi 1 : 92, 1969).

Takšen odklon pomeni predvsem preoblikovanje enega dela primarne agresivnosti v nerazrešljivo trde kontrolne mehanizme nad vedenjem, ki bi jih s simboliko klasične psihanalize lahko označili kot trdi NAD JAZ (16). Tako preoblikovani del agresivnosti bi ustvarjal nezno občutja krivde ob vsakem poskusu nekonformnega vedenja, če ne bi ostala ta občutja subjektu prikrita in če se ne bi »ublažila« ravno s svojim nasprotjem, tj. z različnimi vrstami nekonformnega vedenja. Konkretna psihodinamična situacija nas torej opozarja na tesno povezanost ali celo identičnost nekonformnih — konformnih predstruktur, zaradi katerih se zunanje manifestacije le-teh lahko prikazujejo v dveh nasprotjih (po principu recipročne inhibicije?). Vendar opisani odklon motivov, povezanih z delnim preoblikovanjem agresivnosti, deluje dezintegracijsko šele v naslednjem obdobju socializacije. S prikritimi potenciali za nerazrešljivo elementarno občutje krivde, ki ga ustvarja trdi NAD JAZ, vstopa bodoča disocialna osebnost v prve, po svoji vsebini in obliki, resnične socialne odnose. Te predstavlja njegovo najožje okolje: mati, oče, bratje in sestre. Utegne pa biti enako usodno, kot smo omenili, če je socialni prostor nepopoln ali navidezno prazen. Pri tem se bo, ob vseh do sedaj naštetih pogojih, preoblikovala osebnost v tistem smislu, ki ga že kar klasično podaja Mailloux (17) v svojem opisu:

»Večina ljudi prebrodi to obdobje z dokajšnjim pogumom, v katerega se vendarle vmešajo strah, sram, občutje krivde in zgranzanje. Pri nekaterih pa prav ta občutja, pogosto prikrita z agresijo ali cinizmom, prevladujejo. Toda družba ne spozna pravilno njihovih motenj v občevanju s svetom. Navadno odgovori na njihovo ravnanje z nerazumevanjem in odklanjanjem. Oni pa na takšne pritiske zaprejo lopute svojih oken, ki so odprta v svet. Narcistično se umaknejo okolju, a to okolje jim kaj kmalu pritisne usodni črni pečat. To so otroci iz zadnjih klopi v šoli, to so tisti, katerim starši »dobrih otrok« branijo, da bi se igrali z njimi; mnogokrat so kaznovani in mnogokrat po krivici ter huje kot pa drugi otroci za enake prestopke.«

Primarna disocialna osebnost in osnove za sekundarno in terciarno disocialnost koreninijo torej v Oidipovem obdobju, če izkažemo s tem nazivom dolžno spoštovanje Freudovi opredelitvi otrokovega socialnega razvoja.

V bolj ali manj tipični življenjski konstelaciji doživlja otrok navadno ob trdem in pretirano ogrožajočem očetu še dodatno utrditev že poprej iztirjenih in pretiranih kontrolnih mehanizmov NAD JAZA. Mehka in popustljiva mati, ki ga v njegovi rivaliteti z očetom jemlje v zaščito, pripomore k obliko-

vanju njegovega življenjskega ideala. Ta v konkretnem vedenju ne priznava omejitev, a ga resnične omejitve silijo v impulzivno, večkrat prav herostratsko reagiranje.⁶

To moteče vedenje spremljajo pretirane razsežnosti njegove fantazije o lastni pomembnosti in umik v namišljen svet, v katerem pa je vsakršna njegova vloga uresničljiva, ali postane resnična vsaj v psevdoloških konstrukcijah.

Kot vsaka druga je tudi naša etiološka shema o nastanku disocialnih osebnosti zgolj sinteza poprečij. Obstaja cela vrsta okoliščin, ki olajšujejo (nekatero pa seveda otežujejo), da bi se našteje osnove za disocialno vedenje tudi uresničile v konkretnem vedenju in zadržanju. Slabost opisane sheme vidimo v tem, da se resnična življenjska pot mnogih disocialnih osebnosti ne ujema docela s teoretičnim modelom. Zlasti smo dolžni pojasniti nastanek manifestnega disocialnega vedenja takrat, kadar se pojavi sorazmeroma pozno. V takšnem primeru si predstavljamo, da pri naša mladostnik ali mlajši polnoletnik v sporno obdobje svojega življenja številne prizadetosti iz vseh prejšnjih obdobj zorenja in socializacije. V sebi nosi tudi tiste sicer nujne, vendar v posebnih življenjskih situacijah neugodne živčne zveze, ki smo jih morda neposrečeno imenovali »odpadno gradivo« oblikujoče se osebnosti. Posebno veljavo za nastanek disocialnega reagiranja v poznejših obdobjih življenja pa ima »odpadno gradivo« takšne vsebine in intenzivnosti, ki smo ga pravkar opisali. Če je otrokov oče (ali njegov namestnik, ki je marsikdaj tudi neoblikovano širše okolje) v obdobju, ki smo ga imenovali Oidipovo, razreševal otrokovo negotovost z neprimernim, pogosto fizičnim kaznovanjem, če je na otrokov nujni odziv z nekonformizmom odgovarjalo ožje in širše okolje z nasiljem, navadno ob nemočni, pasivni ali preveč v zaščito usmerjeni materi, je lahko takšen začarani krog objektivnih odnosov v osebnosti odločilen za oblikovanje prav te vrste vedenja. To je zaradi impulzivnosti in uveljavljanja s pomočjo negativnih dejanj nujno moteče.

Dosedanje izkušnje nas utrjujejo v prepričanju, da frustracije (ki jih pojmujejo v strogem pomenu Maierjeve [18] definicije) v poznejšem življenju lahko razkrijejo opisane osnove za disocialno vedenje.

Tako jim frustracije omogočijo, da svojo dolgotrajno anonimnost zamenjajo s pomembno vlogo v vedenju. Ko minejo neposredne posledice delnih in popolnih dezintegracij, se ob novih prilagoditvah prav takšni mehanizmi trdneje zasidrajo med običajne vzorce člove-

⁶ Herostrat(os) — Grk, ki je iz slavohlepa zažgal Artemidin tempelj v Efezu.

kove osebnosti, odločajo pa o (bolj ali manj) tipičnih motnjah osebnosti.

Izjemoma se lahko pokaže disocialno reagiranje tudi kot preboj zavrtne agresivnosti. Izkušnje kažejo — v nasprotju z mnenjem A. M. Dührssenove — da se to primeri prej izjemoma kot praviloma. Pogosto je preboj zavrtne agresivnosti le enkrat in neredko deluje očiščujoče za osebnost; prizadeta oseba se morda nikoli več v življenju ne povrne k temu načinu reagiranja. Nekaj več disocialnih osebnosti bi moglo kot sprožilec svojega motečega vedenja navesti možgansko travmo. Možganska travma bi mogla porušiti obstoječe odnose v nevrofiziološki organizaciji možganov in pri ekstravertiranih osebnostih povečati razdražljivost ter agresivnost. Te vrste probleme bi bilo potrebno proučevati posebej, čeprav je v njihovi dinamiki in dinamiki disocialnih oseb sploh precej skupnih izhodišč.

Obstoječe psihodinamično razmerje med trdimi kontrolnimi mehanizmi, njihovim nasprotjem v nekonformnem vedenju in vsem obrambnim sistemom, zaobseženim v reintegrirani osebnosti, zahteva od disocialne osebnosti izredno energijo. Z njo naj bi dosegla ublažitev občutij krivde in ravnovesje z nekaterimi nujnimi življenjskimi cilji. Situacija, v kateri se znajde v raznih obdobjih svojega osebnostnega zorenja, vzbuja tolikšno angažiranje notranjih napetosti (disocialna osebnost jih občuti predvsem kot povečano in trajno razdražljivost), da takšna osebnost le s težavo in v posebno ugodnih razmerah usmeri svojo pozornost tudi k življenjsko bolj koristnim področjem dela, medčloveškim stikom, nadaljnemu izobraževanju itd.

Pri tem pa je najbolj paradokсно, čeprav je pri sedanji stopnji človeške osveščenosti nujno, da si disocialna osebnost prepogosto tudi sama ustvari tako nevšečno neposredno in širše okolje, s tolikšnjimi obremenitvami in pritiski, da skupaj z njo in njej lastnimi osebnostnimi mehanizmi utrjuje začarani krog disocialnosti.

LITERATURA

1. Koch J. L. A.: Die psychopathischen Minderwertigkeiten, Ravensburg 1891/93.
2. Schneider K.: Die psychopathischen Persönlichkeiten, F. Deuticke, Leipzig—Wien, 1923.
3. Kerbikov O. V., N. I. Ozerecki, E. A. Popov, A. V. Snežnevski: Učebnik psihiatrii, Medgiz, Moskva 1958.
4. Galabov L. S.: Psihopatija i presteplenie, Selecta Medica, Sofija 1967.
5. Arnold O. H.: Von der Dementia praecox zur Schizophrenie, W. Z. Nervenhk. 20, 1—3: 29—34, 1962.
Zur Theorie des Morbus Schizophrenia, W. Z. Nervenhk. 25, 2—4: 112—124, 1967.
6. Mergen A.: Der geborene Verbrecher, Kriminalistik Verlag, Hamburg 1968.

7. Kretschmer E.: Körperbau und Character, Springer Verlag, Berlin—Göttingen—Heidelberg 1955.
8. Eysenck H. J.: The Scientific Study of Personality, Routledge and Kegan Paul, London 1952.
9. Popov A. N.: Etudes de psychophysiologie, Press Univ. Franç., Paris 1948.
10. Hess W. R.: Das Zwischenhirn. Syndrome, Lokalisationen, Funktionen, B. Schwabe, Basel 1954.
11. Bechtereva N. P., Gretčin V. B.: Psychological foundations of mental activity, Int. Rev. Neurobiol., 11 : 329—352, 1968.
12. Vujić V.: Encephalitis larvata, Naučna knjiga, Beograd 1951.
13. Di Tullio B.: L'opera del medico nella lotta contro la criminalita, La scuola positiva 3 : 389—402, 1964.
14. Ban T.: The preoptico-septo-hypothalamic system and its autonomic function, Progress in Brain Research, Vol. 21 A, Elsevier, Amsterdam 1966, str. 1—43.
15. Dührssen A. M.: Psychotherapie bei Kindern und Jugendlichen, Biographische Anamnese und therapeutische Verfahren. Verlag für Medizinische Psychologie, Göttingen 1960, str. 161—162.
16. Klüwer K.: Stationäre Psychotherapie bei Jugendlichen Dissozialen, Handbuch der Kinderpsychotherapie, Band II, Ernst Reinhardt Verlag, München 1969, str. 808—817.
17. Mailloux N.: La personnalité du delinquant anormal et la recherche contemporaine, Rapport general, IV. Congres Int. de Criminologie, La Haye 1960, str. 11—15.
18. Maier N. R. F.: Frustration, The Study of Behavior without a Goal, Mc. Graw Hill, New York 1949.

A Contribution to the Etiology of Dissocial Personalities

Summary by Dr. Miloš Kobal, Reader in Medicine, Faculty of Medicine, University of Ljubljana

Deviating personalities which in psychiatry are traditionally called psychopats should be classified at least into two main groups. The first one comprises those who would find their completion in the endogene psychoses as well as conversive and anancastic neurosis. As to the second group one applies to it, apart the term sociopath, that of dissocial personality. The author deals with the etiology of these personalities. In the brain of a nascent personality the basic pre-structures develop from genetic bases and constitutional characteristics in the sens of extravertism. In the author's opinion in the limits of the bases of behaviour and as a common starting point there must exist the »pre-structures of a latent but permanent non-conformism«. These pre-structures should have their dynamic counter-part balance in the pre-structure of a latent but permanent subordination; whereby the both opposite forms are perhaps linked together by a mutual (reciprocal) inhibition. The described pre-structures come into an interaction with their surroundings. The most important interaction for the formation of a dissocial personality is probably that taking

place in the so-called aggressive period from 3 to 5 years of child's age. Because of the too intensified and rough (cruel) obstacles in the child's comprehension set up by direct authorities, motives originating in the self-assertion and expansiveness decline from their way and no more satisfy the needs. This gives rise to extremely rough mechanisms controlling the behaviour and called by the psycho-analysis the hard super-ego. A personality can live with such mechanisms only because it has recourse to herostatic and self-punishing activities. In order to maintain the said neurotic mechanism, dissocial personalities apply constructions on their own importance and evade the reality in a pseudologic way. Although the decline from the said motives takes place relatively early, the desintegration appears only in the time of confrontation of these mechanisms and their intensification with the socialisation needs of the so-called Oidipos period. In some cases it is the puberty which discovers these mechanisms; however many persons become manifestly dissocial only after they start independent life.